

Kiss Józsefné

II. VILÁGHÁBORÚS EMLÉKEIM

1944. március 18-a volt. Férjem névnapját, József napot ünnepeltünk, és azt az örömet, hogy végre van lakásunk. Február végén kaptuk meg a kiutalást (fővárosi bérlakást). Barátnőm és férje voltak a vendégeink. Ők az Ulászló utcában laktak, ez a férj, Tibor lakása volt. Mind a négyen azt gondoltuk, hogy boldogok vagyunk. Cika barátnőm már várandós volt. Ez év augusztusában várták a babát. Minden másként történt, mint amit elképzeltünk. Már esteledett, amikor a Déli pályaudvarhoz közeli villamosmegállóig kikísértük őket. Szokatlanul kevesen voltak az Alkotás utcán, de a villamoson is. Vendégeink villamosra szálltak, mi indultunk hazafelé. Valami megmagyarázhatatlan baljós érzés fogott el, de Jóskám is nagyon csendes, eltűnődő volt. Mi lehet az oka? – tűnődtem – hiszen a névnap ünneplése, a vacsora után is milyen kellemes, sőt örömteli volt a beszélgetésünk. Két boldog, „révbe ért” házaspár, s a gyermekvárás öröme barátainknál reánk is átragadt. Mégis! Hazafelé sétálva a korábbi jó érzés nem volt sehol.

Március 19-én a kora hajnali órán gépkocsik suhanásának zajára ébredtünk. A folyamatos gépkocsi zaj hosszan tartó volt. A szobánk erkélyajtaja a korai tavaszi melegben nyitva volt éjjel is. Megsejtettük és kimondtam hangosan: „Megszállt a német hadsereg”. Igent mondott erre a férjem és kinyitotta a rádiót. Hosszú ideig csak indulókat sugárzott. Majd egy rövid hír. Valami olyasmi emlékezetem szerint, hogy segítségünkre jöttek, a szovjet hadsereg támadásától védeni Magyarországot, a fővárost stb. Férjem a IX. kerületi Telepy utcai iskolában volt tanár. Tanítani indult. Arra figyelmeztetett elmenőben, hogy ne nyissak ajtót, a „kukucskálón” ki ne nézzek, bármilyen sokáig és erősen csengetnek is. Megértettem azonnal, hogy mitől félt. Szerencsére nem csengettek. Végeztem a napi megszokott teendőket, de a régi nyugalmam már nem volt sehol. A március hátralevő napjaiban megváltozott a főváros utcaképe. Egyre több volt a német katona. A kávéházak üvegablakain át német tisztii egyenruhásokat láttunk.

Április 1-én megérkezett a déli postával a SAS katonai behívó Kolozsvárra a 25. Páncélos Hadosztályhoz. Férjemnek másnap reggel indulnia kellett a Keleti pályaudvarról. Aznap délután az iskolában még elintézte, amit kellett, s másnap jó korán már mindketten a Keleti pályaudvaron voltunk. Csomagoltam néhány szendvicset és mézes-rácsos linzert a fehérműi mellé. Sokan voltak a pályaudvaron. Hosszú volt a Kolozsvárra induló vonat. Érthető volt, hogy sok az ember. Behívottak és kísérőik. Nagyon nehéz volt elbúcsúzni egymástól. Ha visszagondolok, még most is belesajdul a szívem, pedig 72 éve történtek mindezek. Még arra is emlékszem, hogy hangtalanul lázongtam is. „Miért? Hogy lehet így szétszakítani családokat?” Nem a hazát védeni siettek szeretteink, de idegen hatalom érdekei diktáltak. Tűrhetetlennek éreztem mindezeket. Miért? Miért? Hangtalanul ezt gondoltam, de „dübörögtek” bennem a lázongó gondolatok. Most először éreztem ezt, de korántsem utoljára.

Évek sora telt el azóta, hogy Magyarország belépett a Szovjetunió elleni háborúba a német „hódító”, megszálló hadsereg oldalán. Mennyi asszony veszítette el férjét, fiát, gyermekek hiába várták haza édesapjukat.

*Kristóf György tanár villájának ablakában Kiss József zászlós és felesége Ili,
1944. április, Kolozsvár*

Amikor 1945-ben mi is hazakerültünk Jászberénybe a szüleinkhez, akkor tudtuk meg, hogy Szikszainé Balogh Kati (szomszédunk), valamint Mészáros Viki férje, 2 gyermek édesapja, Rajna János tanító is meghalt. Ágit, a kisleányát általános iskolában tanítottam is. A Szikszai fiúk, Lali és Miklós, a két hadiárva úgyszintén tanítványaim voltak. A férjeket, Lajost és Jánost férjemmel együtt diákkorunk óta igen jól ismertük.

Visszatérve szomorú és magányban töltött emlékeimhez, folytatom az írást. A rossz után még rosszabb esemény következett. Felvijjogtak a szirénák. Iszonyú hangerő, halált és rombolást jelző figyelmeztetés. A budapesti háznak nem volt pincéje, csak alagsora. A földszintről csak négy lépcső vezetett le ide. Mi az első emeleten laktunk. Senkit nem ismertem meg a rövid, egy hónap alatt, csak a fiatal házmesternét. A ház háromemeletes volt, szintenként négy lakással. A délelőtti órákban igen kevesen tartózkodtak otthon. Csak néhányan voltunk az alagsori „óvóhelyen”. Némák és ijedtek. Tudtuk, ez már nem légvédelmi gyakorlat, mint eddig. Budapest és az ország bombázása elkezdődött. Hangosan dübörgött minden. A Déli pályaudvar közelében voltunk, tudtuk, hogy ez is célpont. Minden célpont lehetett, mert a szintén közeli Zilahy-villa a bombázásban megsemmisült. Zilahy Irén, a szép szőke színésznő és orvosprofesszor férje, valamint a ház alkalmazottai mind meghaltak. A rádió már a légiriadó lefújása után közölte: Budán a Déli pályaudvar és Buda villasori részein (Zilahy-villa) bombák hullottak. A légitámadás Pestet se kímélte. A IX. kerületben a Ludovika környékét is felsorolta a rádió. Megrémültem. Édesanyám húga, Mariska néni a Ludovika (katonatisztképző) közelében lakott. Azonnal indultam hozzá rémulten. Tudnom kellett mi van vele. Özvegy volt már akkor. Kamaszodó, egyetlen kisfia az iskolában volt ez

időben. Indultam azonnal villamossal. Csak az Orczy térig jutottam. Onnan gyalog mentem az Üllői úton, ahonnan már távolból is látszott, hogy a Ludovika épülete sértetlen volt. De a közelben a Márton utca!!!, Mariska néni abban az utcában lakott. Nagyon megrémültem. Befordultam a Márton utcába az Üllői útról. Az utca jobb kéz felőli oldalán kisebb embercsoportot láttam. Amikor közelebb értem, valami szörnyűt láttam. Nagyrészt eltűnt egy többemeletes ház. Nem a pincéig, annál is lejjebb. Egy mély gödör tátongott, földhalmaz az úttesten, ezt nézte jó néhány ember a járdán. Én is csatlakoztam. Elborzadtam, és mégis elcsodálkoztam, mert a ház jobb oldali fala megmaradt. A fal csak részben, egy háromszögben állt, és alatta ott „ragadt” a parkett darabja, a falhoz tapadva pedig egy pianínó. Ott volt és körülötte semmi. Félelmetes látvány volt. Egy-két perc alatt ennyi maradt a többemeletnyi házból, emberekből, bútorokból. Mi lehetett a nagy gödör alján? Nem láthatta senki, közelebb merészkedni nem lehetett. Még nagyobb aggodalommal siettem Mariska néni lakása felé. Egy perc se telhetett el, Mariska néni szembejött velem. Egymás nyakába borultunk és sírtunk. Oldódott a görcsös, bénító félelem. Az egymásért aggódás megszűnt, öröm váltotta fel, a megkönnyebbülés, hogy élünk.

Másnap összecsomagoltam, teleengedtem vízzel a kádat. Ez légvédelmi előírás volt. Aki a lakásából eltávozott ezt kellett tennie. Védelem, ha gyújtóbombát dobnának a házra. Egy kulcsot a házfelügyelőnél kellett elhelyezni. Mindez megtörtént. Már aznap este a szüleimnél voltam Jászberényben. A hitem újra megerősödött. Biztonságos otthon, szeretet vett körül, az értem aggódó szülők megnyugodtak nagyrészt, ha bármi rossz jöhet még, akkor is együtt vagyunk. „Örök emberi optimizmus el ne hagyj!” Csak négy hónap telt el azóta, hogy esküvőnk után, december 9-én Budapestre utaztam férjemmel. De mennyi minden történt azóta, és mi vár reánk ezután?

Az I. világháborúban édesanyám sorsa is hasonló volt, mint most az enyém. 1914. május 3-án volt az esküvőjük. Édesapámnak Pesten az Üllői út 9. szám alatt volt az üzlete, felette az első emeleten 2 szobás lakást bérelt. Ott laktak igen jó helyen, a Kálvin tér közelében. Júniusban kitört a világháború. Édesapámat, az akkori ifjú férjet az elsők között hívták be a hadseregbe. Tüzemester volt, lovas hegyi tüzér. A kiképzést Tirolban kapta a k.u.k. Kaiserlich und Königlich hadseregben, az 1912-1913-as években. Édesanyám még egy ideig az új lakásukban maradt. Mariska, a kishúga (2 évvel fiatalabb, 17 éves) elutazott Jászberényből a nővéréhez. A segéd úr is megkapta a katonai behívót, így a testvérek visszamentek Jászberénybe a szülőkhöz. Az üzlet, az otthon elveszett, oda már soha nem tértek vissza. – Hasonló lesz az én sorsom is édesanyám? – kérdeztem, és sírtunk mind a ketten. Mégis jó volt otthon! Biztonságban éreztem magam, de ez csak illúzió volt.

Akkor már nem zavaró repülések voltak, hanem bombázások. Ha a sziréna megszólalt Jászberényben is pincébe (ez volt az óvóhely) vonultak az emberek, úgy ahogyan gyakorlatokon előkészítettek minket is. Néhány nap telt el csak, amikor telefonhívás érkezett Kolozsvárról. A férjem volt. Beszámolt, hogy nem a laktanyában, de privát házaknál laknak többen. A laktanya túlszűfolt. Kristóf György egyetemi tanár villájának manzárd szobájában lakik. Kolozsvár békés, nyugodt a háborús körülmények ellenére is. Hívott! Mentem, a helyi rendőrségen kapott engedéllyel. Egy szűk hétig maradtam. Fotók őrzik azokat a boldog napokat.

Ezután már a zöld színű tábori lapok jöttek-mentek Jászberény és a front között. Május 11-én volt a férjem születésnapja, aznap éjjel nagyon rosszat álmodtam. Józsi egy megásott sír mellett állt, fehér kendővel felkötött karral. Felriadtam. Felöltöztem és azonnal megírtam

ezt az álmod a tábori lapon. Az álom igaznak bizonyult. Megsebesült, és fennállt annak a veszélye, hogy a jobb karját amputálni kell. Mindezeket teljes részletességgel csak szeptemberben tudtuk meg. Kétnapi eltávozásra hazaengedték. Akkor már Hevesen volt a megfigyelt katonai alakulat. Itthon Jászberényben sem voltak sokkal jobbakké a körülmények. Olyan dolgok történtek, annyira embertelenek, hogy azt elképzelni sem lehet. (Ezekről a legnagyobb hitelességgel Müller Teréz írása: „Jászberényi lány a Holokausztban”. A Jászberényi Városi Könyvtárban található.)

A vonatok egész nyáron katonákkal zsúfoltan jöttek-mentek. A munkaszolgálatosok gyűjtőhelye Szolnok és Jászberény volt. A Nagykáti úton levő Gyalogos laktanyába kellett bevonulniuk. Később tudtuk meg, hogy a bevonulók között ott volt Radnóti Miklós országos híró költő (tanár), és Ámos Imre festőművész is. Egyikük sem maradt életben. A túlélők legtöbbször is maradandó betegséggel jött haza, vagy a családjából senkit nem talált otthon. Sokat tudnék erről beszélni vagy írni. Osztálytársaim közül többen voltak ebben szenvedők, az üldözöttek. A legjobb barátnőmet, Steinberger Editet, a testvérét, Klárit és édesanyjukat Budapest Bokréta utcai lakásukból, illetve az utcában levő menedékhelyről elhurcolva a jeges Dunába lötték a „hóhérok”, Salkaházi Sárával együtt sokakat. Steinberger bácsit Budapesten felkerestem. Azt hittem élnek mindannyian. Soványan, betegen találtam. Sír! Szörnyű idők voltak ezek. Félelem volt bennem, kétség, hogy velünk is megtörténhet a gyűlöletheadjárát. Mi is áldozataivá válhatunk, ember az embernek farkasa volt akkor.

Szolnokon lebombázták a nagy, szép vasútállomás épületét. A hatvani állomást porig rombolták a bombák. Jászberény ege alatt húztak el nehéz terhükkel a mélyzúgású repülőket. Ezek angolszász gépek voltak. Szolnokon teljesített szolgálatot – forgalmista állásban – Boros Ili barátnőm vőlegénye. Meghalt ő is, és még igen sokan az alkalmazottak és a várakozó utasok közül, Hatvanban ugyanígy. Mindkettő légitámadás nappal történt.

Az 1944-es évben már sok menekült jött Magyarországra keleti felől, és mentek tovább nyugat felé. Szeptemberben a Kenderesen tanító unokanővérem, Icus visszajött édesanyjához Jászberénybe. Nem kezdődhetett meg a tanítás a nyomuló szovjet hadsereg miatt. Icuszal úgy szerettük egymást, mint a legjobb testvérek. Attól kezdve, hogy hazaérkezett, menekült tanítónőként kapta még a fizetését, de azzal a feltétellel, hogy munkát vállal (akármilyent). Sokat beszélgettünk a további sorsunkról, lehetőségeinkről. Nagyon rossz hírek jöttek arról, hogy mennyire veszélyben vannak a nők, lányok, asszonyok, de még az idősebbek is. Féltünk. Tanakodtunk. Végül Icuskámmal arra az elhatározásra jutottunk, hogy Budapestre megyünk a mi lakásunkba, Budára. Úgy gondoltuk, az ország fővárosát bizonyára nem mérészik, vagy nem tudják elfoglalni. Ezt sokan mások is így hitték, sajnos tévesen. Végül elhatározással mindenszentek ünnepe után összecsomagoltunk, fájó búcsút vettünk szüleinktől és Budapestre indultunk a vonattal. Csak sokkal később és már otthon tudtam meg, hogy az utolsó vonattal mentünk el, a németek másnap felrobbantották a síneket. Ha csak egy napot is várunk az indulással, minden másként alakul az életünkben. Icus unokanővérem, a 25 éves tanítónő, Litkei Ilona, 1945 januárjában Budán, a Vár közelében lezajlott igen heves bombázás következtében 27-ed magával meghalt az óvóhelyen. (Itt az írást, az emlékezést abbahagytam, mert még most is nagyon megvisel. Ez a szörnyűség másként is történhetett volna.) A jászberényi Fehértói temetőben nagyszüleim, szüleim és férjem sírja mögött van egy sír. Fehér márvány síremléken olvasható Litkei Lajos és felesége neve, valamint Ilona leányuk neve is.

*A Mátyás szobornál, Kolozsvár,
1944. április, Kiss József zászlós
és felesége Ili*

Csak a hajfonata van ott. Ő 27 megölt embertársával közös, jelöletlen sírban nyugszik. A 14 éves korban levágott szép, dús hajfonatát özvegy édesanyja helyeztette apja koporsója mellé, és vésette fel nevét a síremlékre. Oda járt imádkozni 1945-től egészen haláláig, 1960 novemberéig.

Budapest már korántsem azt a képét mutatta, mint amikor az első bombázás után elhagytam az otthonunkat (amit még meg se szokhattam, mert hazamentem a biztonságosabbnak vélt szülői otthonba, haza szülővárosomba, Jászberénybe). Még az időjárás is Budapestet, a fővárosunkat siratta. Esős idő, állandóan szürke felhős égbolt. Tiszta eget sose láttunk egész november hónapban. A veszélyt jelző sziréna szinte folyamatos vijjogása azt jelentette, hogy az óvóhelyre kell sietnünk. Icussal minden nap elmentünk, hogy élelmet vegyünk és gyűjtsünk, mert az előrelátók erre biztattak. Egy ilyen délelőtti utunkon, Budán ért a légriadó, de nem értünk be az óvóhelyre, már hullottak a bombák, erősek voltak a romboló zajok. Egy kis egyemeletes budai társasház kertajtájában a járdára

kuporodtunk le egymást átölelve. Hatalmas csattanást hallottunk. Utána csend. Csak akkor mertünk a ház óvóhelyére menni (ahogyan tanultuk és kötelességünk volt), amikor már távolabbról hallottuk a repülők zúgását. Akkor derült ki, hogy a csattanás, amit hallottunk, a kapu mögött leesett emberfej nagyságú repeszdarab hangja volt. Egy másodpercen múlt az életünk. Az mentett meg bennünket, hogy lekuporodtunk hirtelen, és nem léptünk be az udvarra.

Jászberényből, szüleinkről semmi hír, minden kapcsolat megszakadt. Se posta, se telefon. Lakásunkban már nem volt tüzelő a cserépkályhába. Csak a fali gázmelegítő adott reggel és este egy kis meleget. Az üzletek vagy üresek, vagy zárva voltak. Egyre rosszabbak és nehezebbek lettek az életviszonyok. Icussal egymást próbáltuk vigasztalni, valóban mindketten tanácstalanok voltunk. Icuskám azért bizakodóbb volt. Ő már Margit nénéikkel (Fekete Lajos turkológus egyetemi tanszékvezető és felesége) megbeszélte a további lehetőségeinket. Közös nagynénénk ugyanis hívott bennünket, hogy lakjunk náluk, ők is csak ketten vannak, de igen nagy az óvóhelyük. Ígértük, hogy eleget teszünk meghívásuknak. Mégsem így történt, de csak az én részemről.

December 4-én vagy 5-én élelmiszer csomag érkezett egy katonai kocsival. Cukor, liszt, zsír, és kis faládában üveges lekvárok. A fővárosban lakó hozzátartozóknak (feleség, szülő, gyerek) küldte a magyar hadsereg. Megörültünk. Ismertem azt a katonát, aki a csomagot hozta. Ő volt a fűszer-és csemege bolt tulajdonosa, akinél vásároltunk a rövid egy hónap alatt. Férjem is azon a napon kapta meg a SAS behívót, mint Schmidt úr, de erre csak Kolozsvárra érkezve

jöttek rá. Jó gondolatomat azonnal közöltem vele. „Hol vannak most, hol állomásoznak? A közelben? Mikor mennek vissza?” – kérdeztem. „Székesfehérvár mellett, s holnap hajnalban 5 órakor indulunk.” – válaszolta. A jó gondolatot azonnal közöltem, hogy én is megyek. Hajnalban jöttek értem. Icuskámmal akartam menni, mondtam gyere velem, néhány nap után jövünk vissza. „Nem mehetek, már dolgozom 2 hete az Országos Levéltárban, mint menekült tanítónő, csak így kaphatom a fizetésemet és karácsonyi ajándékot is ígértek.” – válaszolta. Csak én mentem el egy táskával. „2-3 nap múlva jövök vissza.” – mondtam Icusnak. Megcsókoltuk, megöleltük egymást és mentem. Soha többé nem láttam viszont. Ő Margit nénihez ment, ahogyan mindketten terveztük. Nem tudtam visszajönni a Dunántúlról, Budapestet gyűrűbe fogták. A németek nyugatra vonultak, de előbb valamennyi hidat felrobbantották.

Megérkeztem férjem szálláshelyére, Sárosdra. A férjem csapatában még egy ifjú asszony tartózkodott. Tarnai százados felesége 20, én 21 éves voltam. Nagyon jól összebarátkoztunk. Ott lehettünk legálisan, mert a zászlóalj létszámban megfogyatkozva azt a feladatot kapta, hogy a menekülő polgári lakosságot (nőket és gyermekeket) vigyék Nyugat felé.

A megérkezésem férjem csapatához boldogság és öröm volt, de ezt felváltotta az aggodás. Mi lesz a sorsunk? Icuskámnak is itt kellene lennie. Hiába hívtam, miért is mondott nemet? Sütő zászlós a csapatból Budapestre indult édesanyjához, hogy elhozza őt. Levelet küldtem tőle Icuskámnak. Sajnos már ő se jutott oda. Se ki, se be. Nem lehetett olyan sok német katona ott, hogy ostrom alá kellett venni szép fővárosunkat. Mindezt csak utólag tudtuk meg azokról az időkről. A Dunántúlon teljes tudatlanságban éltünk, és egyáltalán nem nyugalomban. A Balaton déli partján végig szovjet csapatok vonultak. Ha egy magyar „ütőképes” csapat visszaszorította őket (pl. Székesfehérvár, Enying, Siófok stb.), ez a helyzet nem volt maradandó.

Előbb Keszthelyre ment Sárosd községből a csapat, azután Csupakra, Veszprémbe, Zánkára, az átmenetileg visszafoglalt Enyingre. Szívesen adtak szállást bárhol, városokban vagy falvakban egyaránt. Ilyen körülmények között ismertem meg a Dunántúlt és lakosait, akiknek az volt a kívánságuk, hogy a magyar katonák minél tovább maradjanak náluk, a háború végéig. Reménykedve mondták, ők is nagyon félték a szovjet csapatoktól. Négy téli hónap telt el az ilyenfajta vándorlásban. Én már akkor Csupakon voltam, Mihálka néni (nyugdíjas postamesternő) volt a szállásadóm. December hónapban és karácsonykor többek között nála is laktunk. Január elején a zászlóaljat az oroszoktól visszafoglalt Enyingre vezényelték. Biztosabbnak láttuk, ha én Mihálka néninél maradok, mivel már tudtuk, hogy kisbabát várunk. Reménykedtünk, hogy akkorra vége lesz a háborúnak, és a kisgyermekünk Magyarországon jön e világra. Sajnos nem így történt.

Tarnainé Manyi szintén kisbabát várt. Sokat beszélgettünk, reménykedve biztattuk egymást. A kedves, szeretetteljes otthont Mihálka néninél el kellett hagynom. Férjem nem tudott jönni Csupakra (kétszer volt itt, úgy hallottuk az oroszok bekerítették zászlóaljukat). Akkor még nem tudtuk, hogy a hír valóban igaz. Nagyon mély szomorúság töltött el. Mi lesz velem? Elmenekültem Jászberényből a háború borzalmai elől és most utolér. Férjem nélkül egyedül vagyok nagyon. Hogyan döntsék? Találkozunk-e ismét? Ilyen gondolatok közepette járkáltam Csupak utcáin. Egyszer csak megpillantottam egy nagy honvédségi teherautót, a három tölgyfalevél jelzéssel. Ez volt a férjem katonai egységének a jele. Érdeklődtem. Megtudtam a parancsnok nevét: Zitás ... (a másik nevét és katonai rangjelét elfelejtettem). Őszintén elmondtam, hogy milyen nehéz helyzetben vagyok. Megértett. Azonnal intézkedett. Devecserbe irányított, ahol az Eszterházy kastélyban katonatisztek menekült feleségeit

és gyermekeit helyezték el. Ott váraoztak mindannyian arra, hogy biztonságban érhessek meg a háború végét. A katonai alakulat kocsival vitt el kísérettel másnap Devecserbe. (Az elemőziás csomagom elveszett az úton, nem vettük észre.) Délután érkeztem oda. A bútoraitól megfosztott kastély nagy szobáiban, a parkettra fektetett matracokon ültek az asszonyok. Csak őket ismertem meg, és aznap én is ott aludtam egy matracon ruhástól. Jó meleg, belül prémes kabátom volt, így azzal takaróztam. Mivel a frontvonal egyre közelebb jött hozzánk, ajánlatosnak látták, hogy továbbmenjünk. Reggel korán indultunk Zalalövőre. Több katonai kocsira szálltunk, nem is tudom hányan lehettünk. Az országúton angolszász repülők mélyrepülésben, gépfegyverrel lötték a kocsikat. Több sebesült volt, a súlyosakat kórházba szállították, de később mondták, hogy két halálos áldozat is volt. Szerencsére az a kocsi, amelyikre én is kerültem vöröskeresztes kocsi volt. Talán ezért menekültünk meg.

Estefelé értünk Zalalövőre. Egy iskola tornatermében szálltunk meg. Csak 10-15-en, a többiek nem tudom hová irányították. A devecseri kastélyból vezetőnk, egy hadnagy, akinek a gondjaira voltunk bízva, a csomagjainkat (matracot is) közkatonákkal elhozatta. Az úton átélt sok izgalomtól nagyon fáradtan aludtunk el, elég szorosan egymás mellett, itt már néhány gyerek is volt velünk, kb. 8-10 évesek.

Nagyon-nagyon egyedül éreztem magam. Húsvét hetében voltunk, nagyszerdán érkezünk Zalalövőre, másnap, nagycsütörtökön azt éreztem, templomba szeretnék menni. Keresem egy templomot. Sírva könyörögtem, és saját szavaimmal imádkoztam. Arról a napról semmi másra nem emlékszem estefeléig. A teremben csak egy petróleumlámpa volt, villanyvilágítás sehol. Vacsorához készültünk. Kiosztották az adagunkat, egy szelet (ujjnyi) paprikás kolbászt és fekete kenyeret kaptunk. A kolbászt nem tudtam a bicskámval elvágni, nagyon kemény, száraz volt. Odavittem a hadnagy úrhoz, megkértem vágja 3-4 darabra. Ebben a pillanatban nyílt az ajtó, a lámpa fénye megvilágította a belépő arcát, én felkiáltottam és pillanat alatt már a nyakába is borultam. A férjem volt az, az én Jóskám, úgyhogy a megkezdett tisztelgést és bemutatkozást nem tudta végigmondani. „Most már nem is kell bemutatkoznod” – mondta mosolyogva a hadnagy. Enyingnél kitortek az ellenséges gyűrűből. Csapakon is Devecserben is kutatott utánam. Reggel indult tovább keresésemre a legényével, Pistával. Kora este megtalált, Istennek hála, és aznap este már jelenlegi szállásán voltunk.

Ezután már együtt maradtunk, amíg szüleinkhez haza nem értünk. Nagypénteken még mentünk kocsival ide-oda, Szentgotthárd fele gondolták vezetőink az átjárást Ausztriába, de a szembejövő kocsikból integettek, ott már veszélyes, illetve lehetetlen az átkelés. Tehát hazánk déli részéről közelítettük meg a határt, Sűrűháza, egy kis falu volt az utolsó magyar lakhely. Gépkocsinkkal átlépve nagy meglepetés ért. Minden gépkocsit elvettek a német katonai alakulatok. Csapatunk „trén” lovas szekereivel kellett folytatni utunkat. A zászlóaljunk orvosa, Berkes István az orvosságokat szállító, volt szódás kocsit ajánlotta fel. Az féderes volt, és a rossz mellékutakon is előnyösebb volt nekem, aki a 3. hónapban vártam a kisbábnkat. Hasonló féderes kocsiban utazott Tarnainé Manyi is, mivel ő is várandós volt. Az orvos és Jóskám a gyógyszerek tetején, néhány pokrócon ültek olyan testhelyzetben, mintha földön ülnének. Így utaztunk 5 héten keresztül. Én a kocsit hajtó katona mellett, viszonylag kényelmesebben ültem az ülésen.

A Jugoszláv határ mellett éjszaka, teljes sötétségben, csendben, lassan vonultunk földúton a lovas szekerekkel, félve a váratlan partizántámadástól. A kisebb településeket összekötő mellékutakon haladtunk tovább meg-megpihenve. A katonai „mozgó-konyha” főzött bab-,

sárgaborsó-, lencselevest, naponta váltakozóan, és mindenki csajkából kanalazta délidőben. Más ételre nem is emlékszem. A lovak is pihentek, legelték a fűvet. Áprilisi szép langyos, tavaszi idő volt. Szerencsénkre! Nem áztunk, nem fáztunk, de ember és ló egyaránt éhezett a hosszú úton. Éjszakára megpihentünk – ahol reánk sötétedett – istálló melletti fészerekben. Szalmára, vagy megszáradt „alomra” terített pokrócokon aludtunk hajnalig. A hosszú úton lassú haladtunk, elcsigázottak voltunk estére mindannyian.

Egyik reggel egy elég nagy tanyára értünk. Jellegzetes, viszonylag tágas osztrák parasztházban kaptunk szállást. Ágyban alhattunk, reggel nagy lavórban mosakodhattunk. Itt történt meg egy igen-igen kellemetlen eset. A konyhai mosakodás után voltunk, persze még reggeli nélkül. Reménykedtünk, hogy kaphatunk egy bögre tejet. Nem így történt! A konyhába berontott a házinénink menyé, hangosan kiabált. „Schweine hund Ungarich”, disznó kutya magyaroknak nevezett. Miért? Kiderült, hogy a lovakat hajtó katonák (kocsisok) lopták a szénát a nagy pajtákból, ahol ők megaludtak. Keserű szájjal, megköszönve a szállást gyorsan továbbmentünk.

Történt velünk azonban valami felejthetetlenül szép dolog is. Egy község templomában részesültünk az élményben. Az alakulat tisztí állományából egy hadnagy, aki civilben orgonaművész volt, elrendezte a plébánián, hogy mi „vándorúton levő” magyarok bemehessünk a templomba. Tiszta szép idő volt, kora délután. A templom padjai megteltek magyarokkal. A kívül maradtak is csendben felsorakoztak a templom körül. Az ajtók tárva-nyitva voltak. A kóruson felzúgott fortissimo az orgona. Művészi ujjak improvizálása után felhangzott:

*„Boldogasszony anyánk,
Régi nagy pátronánk
Nagy inségben lévén
Így szólít meg hazám.
Magyarországról, édes hazánkról
Ne feledkezzél el
Szegény magyarokról.”*

A kint-és bent lévők együtt énekeltek a kóruson éneklő és orgonáló hadnaggyal. Az örökre emlékezetes epizód után hamarosan Karintiába értünk. Itt Klagenfurt volt a legnagyobb város. Már nem tértünk le mellékutakra, de a város szélén haladtunk. Csodálkozva láttuk, hogy a városban piros-fehér osztrák zászlókat lenget a kora májusi szél. Miért van ez az ünnepség? Mit ünnepelnek Klagenfurt lakosai? Mosolygó arccal feletek érdeklődésünkre: „Véget ért a háború, béke van!” Örültünk mi is, de a mi örömünkbe egy kis bánat is vegyült. Milyen jó lett volna, ha mindezt hazánkban, otthon, a szeretteinkkel együtt ünnepelhetjük! A reális valóság: még mindig távolodtunk Magyarországtól. Szaporodtak a kilométerek. Utunk során egy kisebb, de rendezett szép városkába, Feldkirchenbe értünk. Ott is zászlóerdő látványa fogadott. Most már mi is tudtuk miért. Ismét elmúlt egy nap, majd eljött az éjszaka. Ezt a városban elszállásolva, Feldkirchenben töltöttük.

Hamarosan megtudtuk hol állapodunk meg hosszabb időre: egy igen kis településen St. Ulrichban. Hegyek, erdők, kis patak ölelésében volt az a kis falu. Kevés ház, de szép nagy tanyák vagy inkább majorságok. Tipikus osztrák házak, a magas háztetők alatt ablakkal, ott is volt szoba egy-kettő. Minket a férjemmel Alois Scheiber házában, egy földszinti kis

szobában szállásoltak el. Egyszerű, de igen tiszta szobát kaptunk. Fehérre meszelt fal, két ágy az egymással szemben levő falnál, egyajtós szekrény, egy elég nagy asztal, székek és egy mosdó nagy lavórral. Kezdtünk megnyugodni. Megszületett az az elhatározás bennünk, hogy nem hagyjuk el magunkat. Örülünk annak, ami van, főként, hogy béke van. Nem győzhetnek le bennünket szomorú sóvárgások hazánk és szeretteink után. Reménykedjünk! Nem-sokára hazaérünk. Erre bizony még 5 és fél hónapot kellett várni, de vígasztalt, hogy az 5 hetes vándorlás végére értünk.

Most arra szeretnék emlékezni, hogy mi volt az, aminek egy kicsit ugyan, de örültünk:

1. A kedves házinéni és -bácsi, akik otthont adtak nekünk.

2. Már korábban összebarátkoztam Ernőházi Zsuzsával. Testnevelő tanárnak készült. Első éves volt Budapesten a Testnevelési Főiskolán. 19 éves, szép arcú, remek alakú, nagyon kedves, szeretetreméltó leány volt. Jó barátok lettünk. Édesanyjával és nagymamájával voltak együtt. Budapestről jöttek el még az „ostrom” előtt.

3. Másik barátunk Rencz Szilárd volt, az állatorvos, és Berkes Pista, az orvosunk, aki hivatásához hűen különös gonddal törődött velem, a várandós kismamával. Előzőleg már Kolozsvár óta Józsi barátja volt. Tulajdonképpen az is számított barátságunknál, hogy Berkes doktor Hatvanban, Jászberénytől csak 26 km-re lakott. Felesége és két kisleánya Hatvan városában maradtak. Reméljük ő is hazaérkezett családjához, még 1945-ben.

4. Csatlakoztak hozzánk és St. Ulrichba jöttek magyar menekültek. Asszonyok és néhány gyerek. Váratlan öröömre volt munkatársam, Doórné Jirásek Idát pillantottam meg. Budapesten az Alkotmány utcában dolgoztunk együtt egy vállalatnál a könyvelési osztályon. Akkor én még csak menyasszonya voltam Józsinak. Idának már másfél éves szösze kisfia volt. Nagyon megörültünk egymásnak. Mondani szokták ilyen esetben: Kicsi a világ! Valóban.

Történt még egy örömeset. Hírt kaptunk szüleinkről. Szénási hadnagy, a GH-tisztünk embereivel Grazba ment a lovakat eladni. Ott találkozott Petró Lászlóval az egyik vevővel, aki Magyarországról jött, éppen Jászberényből. Ezen az úton tudatták egymással, hogy élünk és hogy hol vagyunk. (Jól ismerte szüleinket.) A szüleink élnek, a ház megvan, nem érte bombatalálat, a Józsi szüleinél ugyanúgy. Ennél jobb hírt nem hozhatott nekünk Szénási Feri. Petró Laci pedig továbbra is hozta-vitette az üzeneteket.

Egy ideig még kaptuk a megszokott (?) szerény ételmezt, annak ellenére, hogy a létszám megszorodott. Sajnos nem sokáig, mert hamarosan az is megszűnt, azután 2 hétig semmit nem kaptunk. Néhány családnak volt egy kis ételkészlet tartaléka, nekünk semmi. Minket az úton kétszer loptak meg. Még a Dunántúlon egy bőrönd ruhát emeltek le a gépkocsiról, amikor szálláshelyünkről elhurcolkodtunk. A bőröndben főként kisbaba és kevés női holmi volt, amit Dunántúlon vásárolgattunk. Ételmiszer csomagot pedig tőlem emeltek el Devecseri utamon. Sonka, egy egész csirke sült, amire emlékszem, és a kedvencem, egy üveg lekvár (ezt sajnáltam a legjobban). St. Ulrichban kezdettől fogva a házinénink konyhájában elmosogattam a tejes edényeket. Ezért naponta fél liter tejet kaptam. Józsival megosztottunk. Ő csak néhány kortyot fogyasztott, azután egy kis kenyeret harapott (ha volt). Egyszer mégis, az éhezés két hétben volt egy kis „lakománk”. A férfiak pisztrángozni (horgászni) mentek. Berkes Pista, Rencz Szilárd és a férjem, Jóska. Jó fogásuk volt! Zsuzsi és én a házinéni konyháján megsütöttük a pisztrángokat. Olyan bőséges volt, hogy két napig öten vígan lakmároztuk belőle. Az együtt fálatozás, a jó ízek az otthon hangulatát varázsolta vissza egy kis időre. Ez a kis baráti kör, a velük való együttlét igen kellemes volt még a nehézségek közepette is.

Ezután jött a gyümölcskorszak. Józsim felment minden reggel a hegyek erdős részére, és egy zománcos, 2 literes tejeskannában hozott erdei (vad) málnát. Reggeltől délig szedte, félkannányi lett. Zamatos, nagyon finom eledel volt. A férfi barátaink is – nem minden nap –, de vele tartottak málnaszedésre.

Az angolok végre állományba vettek bennünket, így véget ért az éhezés. Igaz, ebben már gyakorlatunk volt, hiszen az 5 hetes lovas kocsis vándorlásunk alatt ugyancsak sokat koplaltunk. Karintia az angol övezetbe került, a háború befejeztével így osztották fel. A környező falvakba települő menekültek és mi is „angol hadifoglyok” lettünk. Két angol katona és egy tolmács vett állományba mindenkit. Személyi adatainkat szálláshelyünkön felkeresve vették fel. Csak akkor, egyszer láttuk őket. Ígérték, hogy intézkedés történik hazaszállításunkra is. A MIKOR? kérdésre nem volt válasz, legalábbis a tolmács nem mondta. Bizony erre még néhány hónapot várni kellett.

Másnap már megérkeztek az élelmiszer-csomagok. Konzerveket kaptunk. Kétszersültet dobozokban, kekszet, kávé (nescafé volt, azt mi addig nem ismertük). Bádóg, henger alakú, elég nagy dobozban kaptunk főtt, zsenge zöldborsót, hosszában feldarabolt, szójából készült natúr virslihez hasonlító darabokat, sajtport (csak egy kis vízzel keverve nagyon jó, de por alakban is fogyasztható). Valamint szintén henger alakú, kül- és belsően fényezett bádógdobozban befőtteket: körtét, almát, őszibarackot. Azért Józsim még néhányszor hozott friss málnát az erdőből. „Kell a vitamin kettőtöknek” – mondta. A kekszet összetördeltem és málnával összekevertem. Így nagyon jó gyümölcsös sütemény íze volt, és kedvenc csemegénk lett.

Egyik napon nálunk volt szűkebb baráti körünk. Zsuzsi, Szilárd, Pista és mi ketten. Egymásnak otthoni emlékeket meséltünk, majd énekelni kezdtünk. Kopogtak a szoba ajtaján. A házigazda volt, Alois Scheiber. Engedélyt kért, hogy hallgathassa énekünket. Igen muzikális ember, St. Ulrich rézfúvós zenekarának egyik trombitása volt. A település búcsújárása napjain láttuk, hallottuk a rezesbandát, amint mentek a szerpentin úton, a magaslaton épült templomba. A búcsú nagy ünnep a falvakban. A háziasszony az ünnepi ebédet megfőzte és tortát sütött. Mi is kaptunk 1-1 szeletet belőle. Csokoládés krém volt a piskótában, és a tetején egy kis aszparágusz ágacska. Ez nekünk persze ismét újdonság volt. Más napokon a középkorú házaspár (szállásadóink) igen szerényen táplálkozott. Itt még el kell mondanom, hogy egyetlen fiuk Rommel hadseregében valahol Afrikában harcolt. Már nagyon régen semmi hír nem jött felőle. Hibába ért véget a háború, hiába érdeklődtek most is újból, a várva várt békeidőben, semmi hírt nem kaptak. „Talán fogságba esett” – reménykedtek. Mi októberben jöttünk el tőlük, de még akkor se tudtak egyetlen fiukról semmit. A német családok közül is bizonyára nagyon-nagyon sokakat ért ez az óriási veszteség. „Ne legyen soha háború!” – kívántuk tiszta szívünkben.

Augusztus 29-én megszületett a kislányunk Feldkirchen mellett Waierben, egy szülőotthonban. Három héttel korábban, mint amikor kívánatos lett volna. Valóban, 3 hétig szinte mindig aludt. Fürdetéskor, etetéskor volt egy kicsi ideig ébren. Több magyar kisbaba is született a fenti szülőotthonban.

Még ötven napot kellett eltöltenünk St. Ulrichban, amíg végre 1945. október 18-án elindulhattunk. Máshonnan is jöttek magyarok, akiket eddig nem ismertünk. Hosszú, fedett vagonokból álló szerelvény szállított minket Magyarországra. Földön aludtunk, enni nem kaptunk. Azt ettük, amit magunkkal hoztunk. A nyílt pályán fél napokat vesztegeltünk, elfeledkeztek rólunk az „illetékesek”. A kislányunk, Ildikó babakocsiban aludt. (St. Ulrichban

vette Józsi, egy régi típusú, mély kiskocsi volt.) Pici babánk nem volt sírós, sokat aludt, de keveset evett még mindig. Az utunk összesen 10 napig tartott. Ez idő alatt fürdetésére se kerülhetett sor. Ehhez minden tárgyi feltétel hiányzott. Szerencsére volt nálunk babaolaj (ezt is a Dunántúlon vettük egy nagy csomag vattával együtt). Ezzel „mosogattam” 10 napon át. Október 28-án érkeztünk Jászberénybe. Felejthetetlen nagy öröm volt mindannyiunknak. Szüleinknek nemcsak a gyermekei érkeztek haza, hanem az unokájuk is.

A II. világháborús események véget értek, de az emlékek 72 év távlatából is élénken élnek bennem. Mintha csak tegnap történt volna! Igyekeztem tömören írni, csak a legfontosabbnak vélteket rögzítettem. Igen hosszú ideig írásban nem is emlékeztem. Valami mégis arra készítetett, hogy „kötelességem” ezek nagy részét tudatni az utókorral, hogy gondolkozzanak el mindezek.

Férjemet, az én Józsimat haló poraimban is áldom. Az ő határtalan türelme, aggódó, óvó szeretete tette elviselhetővé minden megpróbáltatásunkat. Soha nem volt mérges, tanácstalan, panaszkodó. Mindig tudta mit tegyen. 15 éve, hogy már nincs velünk, mellettünk.